

Literatura:

- Adamec, P.: Poriadok slov v sovremennom ruskom jazyke. Praha 1966.
- Breznik, A.: Besedni red v govoru. DS XXI, 1908, 222–30, 258–67.
- Červenka, M.: O tematycznym następstwie. V: Tekst i język. Wrocław itd. 1974, 85–97.
- Daneš, F.: Semantyczna i tematyczna struktura zdania i tekstu. V: Tekst i język. Wrocław itd. 1974, 23–39.
- Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. (Otv. red. N. Ju. Švedova). Moskva 1970.
- Krylova, O. A. – Havronina, S. A.: Porjadok slov v ruskom jazyke. Moskva 1976.
- Lyons, J.: Einführung in die moderne Linguistik. 4. Auf. München 1975.
- Martemjanov, J.: Problem aktualnego rozczłonkowania. V.: O spójności tekstu. Wrocław itd. 1971, 21–46.
- Mathesius, V.: O tak zvaném aktualním členění větném. SaS 1939, V: O spójności tekstu. Wrocław itd. 1971, 7–19.
- Mistik, J.: Slovosled a vetosled v slovenčine. Bratislava 1966.
- Pogorelec, B.: Metodologija jezikovnostilistične raziskave Cankarjeve proze. JiS XX, 1974/75, 272–77.
- Toporišič, J.: Slovenski jezik na pločama. Zagreb 1961.
- Toporišič, J.: Besedni red v slovenskem knjižnem jeziku. SR XV, 1967, 251–74.
- Toporišič, J.: Slovenska slovnica. Maribor 1976.

Boris Paternu

Filozofska fakulteta, Ljubljana

OB ADAMIČEVEM PISATELJEVANJU*

Adamičeva pripovedna proza poleg mnogih zgodovinskih, socioloških, ideoloških in političnih vprašanj, ob katerih je zbran večji del simpozijских prispevkov, sproža tudi celo vrsto vprašanj, ki sodijo v območje literarne vede, njene teorije, poetike in estetike.

V prvi krog tega območja gotovo sodi vprašanje svojevrstne notranje dvojnosti, lahko bi rekli hibridnosti Adamičeve leposlovne proze. Ko se spustimo v svet njegove literature, se namreč kmalu znajdemo na previsu dveh bistveno različnih pripovednih ustrojev. Branje nas namreč nenehoma vodi sem in tja ob meji dveh močno različnih vrst pripovedi. Gre za prozo, ki se vselej giblje med mislijo in podobo, med dokumentom in fikcijo, med publicistiko in literaturo. Branje, ki se tega ne zaveda, lahko pripelje do precejšnjih zmot. Tako tistega, ki se veseli, da ima v rokah dokument, kot onega, ki je pripravljen samo na srečanje z literaturo kot literaturo. V resnici gre za svojevrstno prepletanje obojega in ne-naivno branje bo najbrž poskušalo slediti obema tokovima znotraj Adamičevega pisanja in ju ujeti v skupnih učinkih.

Pred literarno znanostjo in njenim raziskovanjem se pojav odpira v tejle podobi. Izhajati je najbrž treba iz Adamičeve literarno oblikovalne stremljivosti, ki je v resnici močnejša, kot se zdi na prvi pogled in kot mislijo nekateri, ki je skoraj ne vidijo. Celó pri pisanju spominskih del, na primer *Smeha* v *džungli* ali *Vrnitve* v *rodni kraj* Adamičevo pisanje močno presega kronikalno reprodukcijo stvari. Ugotovimo lahko vrsto prijemov, s katerimi Adamič življenjsko gradivo namešča ali predeluje tako, da izkustveno resničnost premika v območje svobodne literarne fikcije. Postopki, ki vodijo v domišljajsko pretvorbo in so nosilci fikcije, bi se dali ugotoviti na vseh ravlinah njegove pripovedi: od urejanja snovi v zaokroženo zgodbo (z začetkom, vzponi in koncem) mimo portretiranja oseb (se pravi odbiranja in gradnje psiholoških lastnosti) pa tja do komponiranja večjih pripovednih sklopov ali celote (pri čemer lahko najdemo množico novelističnih ali romanesknih

* Diskusijski prispevek na Adamičevem simpoziju, septembra 1981 v Ljubljani.

tlorisov). Sem sodi tudi vsa »minipoetika« njegovega izražanja, od izbire besed in njihovih dodatnih pomenov ali nadpomenov (prispodoba, metafora, simbol) pa tja do gradnje stavkov, ki včasih razločno zapuščajo »normalni« stroj in z uveljavljajem ritma nad sintakso zastrle v svet poezije. Skratka, v Adamičevem pisanju nenehoma deluje proces literarizacije, pa naj bo to pisanje še tako stvarno in na prvi pogled dokumentarno.

Po drugi strani pa ne kaže prezreti postopkov, ki delujejo v drugo smer in razkrivajo čisto nasproten oblikovalni proces, ki pravzaprav pomeni sestopanje z ravnine literarne fikcije. Razlogov za to je najbrž več, enega izmed glavnih pa bo treba iskati v pisateljevem temeljnem razmerju do življenja. Adamič večkrat izpoveduje svojo globoko in radoživno privrženost življenju, celo njegovim prvinskim, predrazumskim močem; in filozofija smeja, ki jo razglaša, je filozofija življenjske sproščenosti, suverene nevezanosti in osebne svobodnosti. In vendar je Adamič hkrati daleč od tega, da bi pristajal na življenjsko stihijo. Kljub načelnemu vitalizmu jo dojema tako, da v njej vedno odbira vredno od nevrednega in ob njej gradi ter preverja svoj sestav vrednot. V resnici je kritik in humanist stroge vrste, novodobni moralist in razsvetljenec, bojvito zavzet za svoje ideje napredka in naposled tudi revolucije. Ta njegova napeta mišljenjska in politična zavzetost, katere vsebino je simpozij razkril v dokajšnje širjave, pa je zahtevala preboj k neposrednemu izražanju: preboj iz literarnega v polliterarni ali neliterarni jezik. Tu nekje je najbrž poglavitni razlog za njegovo nenehno izstopanje iz posrednih ali celo samostojnih oblik leposlovnega izražanja, razlog za proces deliterarizacije znotraj literature same. Razločnih znamenj je cela vrsta: to so pisateljevi prehodi v reportažo, esej, kritiko, razpravo, traktat; to je razpadanje kompozicije, prozaizacija stavka in besedja pa še marsikaj. Preverljive znake deliterarizacije bi mogli najti v ustroju Adamičevih »simbolov«, kot jih imenuje sam. To so namreč simboli (npr. znani simbol orla, ki se je zapletel v korenine), ki so zaradi svoje zelo jasne in razumne vsebine docela prevedljivi tudi v racionalni jezik in zato razmeroma daleč od tistih simbolov, ki imajo v sebi tudi del neprevedljive vsebine. Bliže so modernizirani alegoriji ali paraboli kot pravim simbolom. Poleg tega avtor sam pogostoma dešifrira njihovo idejo ali pomen.

Literarna veda bo morala z raziskovalnimi metodami, ki jih ima, natančneje izmeriti to notranjo dramo Adamičevega pisanja. Prve korake vanjo sta na simpoziju opravila Jurak in Petričeva, po svoje in nekoliko bolj pesniško pa tudi Mary Prosen.

Naslednje področje, ki mu bo literarna veda morala posvetiti več pozornosti, zavzema dokaj širok krog komparativističnih vprašanj. Seveda je Adamičeva književnost take vrste, da je njeno glavno poreklo v pisateljevi življenjski izkušnji. Vendar je izza njegovega pisanja tudi precejšnja in dokaj vplivna literarna izkušnja. V glavnem krogu njegovega branja stoje imena znanih odkrivalcev temnih strani ameriške civilizacije, kot so: Upton Sinclair (že pri šestnajstih letih ga je pretresel njegov roman *Džungla*), Theodore Dreiser, Henry Adams, Sinclair Lewis, Francis S. Fitzgerald., Sherwood Anderson, Eugene O'Neil, E. H. Mencken in drugi. Posebno vprašanje je W. Whitman. Z evropske strani je to usmeritev podpiralo branje novejše socialno in humanistično kritične književnosti od Maksima Gorkega do Anatola Francea in Romaina Rollanda. Tudi branja ali prevajanja Ivana Cankarja in Prežihovega Voranca ne kaže prezreti. Vpliv Župančičeve *Dume* je še neraziskan. Kolikor mi je znano, je ameriška literarna zgodovina doslej raziskala le skromen in lažji del te problematike, tako da je praznega prostora mnogo.

V tretji krog raziiskav, ki se jim resna literarna zgodovina prav tako ne bo mogla izogniti, sodijo vprašanja filozofije oz. kulturne filozofije, na kateri temelji Adamičeva literatura. V svojem natisnjenem simpozijskem referatu sem poskušal zarisati neko začetno in temeljno orientacijo v evropsko duhovno zaledje Adamičeve filozofije.* V njegovem se-

* Nastajanje Adamičevega sestava vrednot ob Ameriki in Jugoslaviji, v zborn. Louis Adamič, Simpozij – Symposium, Ljubljana 1981, s. 85–101.

stavu vrednot ni mogoče prezreti odmevov vsaj treh velikih faz evropskega humanizma: razsvetljenstva z vero v razum, delo, svobodo in človeško srečo v naravni, harmonični meri stvari; romantike, še s podaljški rousseaujevskega, herderjanskega (slovanofilskega) in naposled tolstojskega iskanja vrednot v prvotni, nagonski, predurbani človeški naravi; nato postromantičnega nietzschejanstva, vendar humaniziranega v predstavo ne le o močni in suvereni, temveč tudi kulturni osebnosti; in naposled novega, socialističnega humanizma. Kot da bi šlo za kratko, naglo obnovo novodobne evropske humanistične izkušnje, kamor se je reševal po izgubi tal sredi moderne ameriške »džungle«.

Končno nas ob Adamiču čaka še krog vprašanj, ki so bolj globinska, teže oprijemljiva in tvegana, vendar zanimiva, posebno še iz literarno tipološkega zornega kota. V Adamičevem pripovedništvu bi se namreč dalo iskati in najbrž tudi najti nekatere globinske lastnosti, ki sodijo v bližino tipoloških lastnosti slovenske književnosti. Na primer: ena izmed najbolj trajnih lastnosti slovenske proze je še zmeraj njena didaktičnost, čeprav v novodobni prozi že od Cankarja naprej doživlja celo vrsto pretvorb, modernizacij in prekrivanj z drugačnimi pripovednimi postopki. Povedano bolj enostavno: neke iz globljega zgodovinskega zaledja še vedno deluje pritisk pridige, najstarejšega in najdlje trajajočega slovenskega proznega »literarnega« modela, pa naj se tega zavedamo ali ne. Tudi na dnu Adamičevega pisanja ne bo težko odkriti tloris literarne didaktike, čeprav posodobljen in izoblikovan v novo vsebino. Najbrž tudi ne bo težko obnoviti vzorec Adamičeve prve, mladostne »literarne« izkušnje, namreč slovenske bralne izkušnje še pred odhodom v Ameriko. Ali pa: inverzija Nietzscheja iz amoralizma v njegovo nasprotje, podobno, kot se je dogajalo pri Župančiču ali Cankarju. Ali pa: filozofija smeha, ki pa ima svoj značilni, padajoči, elegični lok, tako opazen na koncu obeh omenjenih del. Ali pa: ko se Adamič po skoraj dveh desetletjih življenja v Ameriki prvič vrne v domovino in začne pisati o slovenskem svetu, tako rekoč v enem zamahu obnovi vse faze slovenske proze: od Trdinovega folklorističnega do Kersnikovega globinskega opazovanja kmečkega sveta pa mimo cankarjanske tenkočutnosti (materinski prizori) do Vorančevega socializma tragičnega in uporniškega. In še marsikaj. Vem, tvegana tipanja v Adamičevo duhovno dno, toda zanimiva in smiselna.